

RECENSIONER

Christina Sjöblad: *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet.* Carlsson bokförlag, Stockholm 1997. 384 s., ill. ISBN 91-7203-198-0.

Kvinnors dagböcker är huvudtemat i *Min vandring dag för dag*. Tiden är 1700-talet och platsen Sverige. Christina Sjöblad tecknar inledningsvis dagboksskrivandets historia i Europa fram till romantiken, en genomgång som i allra högsta grad bidrar till bokens stora läsvärde.

Förf. väljer överraskande en kvinna från vårt eget sekel, Sigmund Freuds Dora, som första märkeskvinna. Hon har därmed förvandlats till en tidlös symbol för den kvinnliga starka rösten. De fyra 1700-talskvinnorna behöver egentligen inte draghjälp av Dora för att imponera med sina ord och sina liv. De tillhörde höga samhällsskikt, som då behärskade läsandets och skrivandets konst samt hade materiella och rumsliga förutsättningar att formulera sina liv i skrift.

Den långa historiska exposén över genren leder fram till huvudpersonernas egna livsberättelser. Förf. behärskar fältet efter en mångårig forskning i kvinnors dagböcker och självbiografier. Stegvis och logiskt presenteras de grundläggande tolkningsmodellerna för förståelse av de mer än två hundra år gamla dokumenten. Utgångspunkten är att dagboken är ett litterärt och mänskligt dokument. Texterna studeras som kulturella, sociala, psykologiska och biografiska dokument. Huvudfrågorna gäller dagboksgenrens framväxt och förändringar, social och kulturell påverkan, textens form, konventioner och estetik.

Förf. diskuterar också vilka grundläggande drag som bör definiera och avgränsa det komplexa fenomenet dagbok. Anteckningarna ska vara daterade och kronologiska, förda i första person. Tiden är det obönhörliga grundkriteriet. Skribenten berättar om händelser hon upplevt eller fått vetskap om. Texten färgas av det skrivande jagets tankar och känslor. Ett både starkt och svagt kännetecken är det splittrade, skissartade, det korta tidsperspektivet, repetitionerna och även formlösheten. Ytterligheterna beskrivs med termerna fakta-

dagböcker och introspektiva dagböcker. En viktig aktuell aspekt är dagbokens förhållande till historia, till kopplingen mellan olika tidsuppfattningar och till narrativiteten. I läsning av dagböcker kan vi se hur historia tolkas och förvandlas samt hur förflutenhetens myter skapas.

Förf. använder huvudsakligen grundläggande utländska arbeten om dagboksgenren och refererar ofta till internationell teori. De historiska utblickarna riktas mot de äldsta formerna – krönikan, de medeltida bikt-texterna, renässansens individorienterade diarier och mot klosterkulturen, där de lärda kvinnor skrev. Även adelns släktböcker, förda av kvinnor, med löpande notiser om födelse och död är tidiga journaler som förebådar renodlat dagboksskrivande. Inventarieförteckningar utvecklas till en praktiskt inriktad dagboksform. Almanackan med kortfattade notiser om familjehändelser, besök och resor, är en annan variant, liksom reseberättelserna, där det exotiska, pittoreska och anorlunda tecknas i ord och även i bild som en förstärkning för minnet.

Även graden av öppenhet har betydelse för analys, tidsbestämning och gruppering av dessa texter. Skalan löper från total slutenhet via begränsad öppenhet till total sådan. En annan genrebestämmande faktor är den bakomliggande avsikten – privat, intim, hemlig eller offentlig.

På 1700-talet började kvinnor i de högre stånden föra dagbok i modern mening, nämligen att bokföra den individuella vardagen. Skrivandet om personliga känslor utvecklades från religiöst färgad återhållsamhet till fria sentimentala tyglar. Ett personhistoriskt intresse växte fram, många memoarer och biografier publicerades och människor skrev brev och dagböcker som aldrig förr. I ett stort perspektiv tecknar förf. genren som ett släktsystem – dagboken är stammen och andra former (t.ex. självbiografier) är mer eller mindre nära sidogrenar.

De kvinnliga vittnesbörd som förf. valt exemplifierar dessa skiften i kvinnligt skrivande. De ger oss förbluffande nära inblickar i fyra okuvliga och alerta kvinnors vardag och livsflöde, mest triviala rutiner men

också inslag av dramatiska händelser, av stor glädje och djup sorg. I texterna kan man följa hur graden av introspektion ökar. Kvinnorna väver samman pragmatiska iakttagelser av en inrutad vardag och känslsam analys av det egna jaget.

Två av dagböckerna är hittills okända och därför spännande att lära känna, nämligen Metta Lillies dagbok (1737–1750) och Christina Charlotta Hiärnes dagbok (1744–1803). Deras liv utspelar sig i lantliga herrgårdsmiljöer liksom Årstafrun Märta Helena Reenstiernas tillvaro, tecknad i hennes välkända och omfattande dagbok (1793–1839), en guldgruva för kulturhistoriskt orienterade etnologer. Årstafruns dagbok är publicerad liksom den fjärde dagboken (1775–1817), skriven av hertiginnan, senare drottning Hedvig Elisabeth Charlotta från en svensk urban hovmiljö. Hennes dagbok är också ofta citerad, men förf. fördjupar läsningen genom att gå tillbaka till den franska originaltexten i stället för den stundom friserade svenska översättningen.

Sjöblad pekar ut Metta Lillies dagbok som den första på svenska där en kvinna för in något nytt – personligt tonfall och laddat känsloliv. Skrivandet blir en ventil för jagets sinnesrörelser. Det som börjar som en släktbok övergår snart i två breda parallella textflöden – släkthistoria och en jagcenterad dagbok – skrivna i en rytmisk prosa som bäst förstås vid högläsning eftersom punkter inte förekommer. Dagbokens pragmatiska karaktär understryks i de teman som strukturerar släkthistorien – ekonomin och rummet. Samtida politik och samhälle är det tredje viktiga temat. Bilden av en medveten och välorienterad kvinna framträder. Frihetstiden – hennes tid – är händelsefylld och dramatisk. Hon kommenterar ett Sverige involverat i olika krig, i inrikespolitiska kriser, framväxt av nya manufaktur och händelser vid hovet. Sjöblad tydliggör hur historien omskrivs, levs och tolkas av vanliga människor, exemplifierad i Metta Lillies resonerande noteringar om samtida skeenden. Det fjärde temat är religionen. Metta Lillies liv är inskrivet i ett luthersk färgat religiöst mönster.

På 1700-talet konfronteras hustavlans stränga ideologi med nya rörelser – pietismen och herrnhutismen. Religiösa spörsmål är ständigt aktuella och ger innehåll och riktning åt nästa dagboksskribents liv. Christina Charlotta Hiärne är en färgstark kvinna som även skrivit en självbiografi. Hennes dagböcker räknar förf. till en genre som omfattar den hemliga dagboken eller krisdagboken. Den liknar mer prototypen i vår egen tid,

eftersom Christina Hiärne har dagboken som en lyssnande vän i svåra tider, en förtrolig diskussionspartner. Hon avslöjar emellertid sin plats i tiden genom att tala till Gud, inte till sin ”Kära dagbok”.

Religion och äktenskap är två framträdande teman i hennes dagbok. Skrivandet är en kanal för andlig självrannsakan och för reflektioner kring förhållandet till make och son. Christina Hiärne omarbetar på äldre dagar sin dagbok, varför ibland ett efterhandsperspektiv eller framåtpåkande utsagor bryter in i texten. Förf. menar att dessa dagböcker närmar sig självbiografien. Genom att skribenten har facit i hand kan hon lyfta fram helheten och se mönster. Sjöblad fångar upp problematiken i jämförelsen mellan dessa olika versioner av samma liv. Hon ställer principiellt viktiga frågor till texterna för att utröna skribentens livsperspektiv i olika skeden och åldrar.

Christina Hiärnes dagböcker är präglade av oro, ångest och religiösa grubblerier. Starka känslolast registreras i frågor om religion, kärlek och äktenskap. Samtidigt för hon in faktsäckade skildringar av bröllop och andra viktiga händelser och visar att hon är en noggrann utforskare av sin samtid. Hon redogör för ett otal dagliga sysslor och plikter som måste utföras på en gård. Man undrar när hon fick tid över att sitta vid sitt skrivbord. Sjukdom och illamående är ett tema, havandeskap och förlossning ett annat som skildras på ett fångslande sätt. Texten får en dramatisk och känslolastig ton när stora upplevelser skildras. Svensk litteraturs första skildring av en förlossnings alla faser ur barnaföderskans perspektiv är skriven av Christina Hiärne. Hon ger också kulturhistoriskt intressanta uppgifter om tiden efter förlossningen, om spåda barns sköra livsvillkor, om kyrktågning och andra seder. Till dagboken anförtros sorg och oro för den enda överlevande sonen, en slarvig äventyrare. Hon söker tröst och stöd genom självrannsakan och i herrnhutismen, som är hennes religion. Sonen insjuknar och avlider i föräldrahemmet. Christina Hiärne skildrar på ett fångslande sätt hans sista tid. Hon framstår som en unik och stark kvinna som man vill veta mer om. Hon blir tidigt änka, och ägnar sina sista trettio år åt Evangeliska brödräfsamlingen i Stockholm. Hon visar en god organisationstalang och leder ett stort byggkomplex på Kungsträdgårdsgatan, som hyser kyrkosal, boningshus och en flickskola. Med sitt intresse för flickors utbildning visar hon att hon är modern för sin tid.

Christina Hiärne för en dialog med Jesus och Gud i sin dagbok. En annan variant av dagbok eller brevdag-

bok är den skriven direkt till en bestämd person eller familjekrets, en form av skrivande som anammats av Hedvig Elisabeth Charlotta. Mottagaren är hennes bästa vän Sophie Piper, syster till Axel von Fersen.

Hedvig Elisabeth Charlotta är en tillförlitlig dagboksskrivare i maktens centrum. Det är emellertid inte som historiskt, politiskt dokument som dagboken granskas utan som ett personligt, genremässigt och kvinnohistoriskt. Även här löper orden i ett flöde. Texten ger intryck av talad diskurs, påpekar Sjöblad, som kritiskt studerat de svenska översättningarna av Hedvig Elisabeth Charlottas franska journaler. Förutom vanliga betydelseförskjutningar och omtolkningar i översättningsprocessen har hon funnit neutraliseringar, förkortningar, omdisponerade referat, felaktigheter och missförstånd. Det är fascinerande att följa vänskapen mellan hertiginnan och Sophie Piper, drivkraften i hertiginnans vittfammande skrivprojekt. Sjöblad lyckas väl med att beskriva hettan, intensiteten och det förbjudna i känslorna. I några relaterade viktiga händelser avslöjar hertiginnan sin självuppfattning och kvinno-syn. Även det reglerade hovlivet tecknas ur ett kvinnligt perspektiv i dagboken. Stela ceremonier tar över även de mest intima kvinnliga angelägenheter som graviditet och förlossning. Men i hertiginnans kontrollerade skildringarna av sina förlossningar och döda barn tränger hennes stora sorg och gränslösa smärta igenom. Hennes längtan efter kontakt med maken, hertig Karl, relateras också i breven till Sophie Piper, som i realiteten blir mottagare av hennes oförlösta kärlek. Sjöblad beskriver känsligt och förstående vänskapen som börjat som en ömsesidig, överhettad dragning mellan två flick-kvinnor. Många inslag och ordval tyder på en erotiskt färgad vänskap om vars gränser man ingenting säkert kan säga.

I dessa dagböcker finns också en rikedom av närmast etnografiska skildringar av tidens hovliv med skarpa personportätt. Hedvig Elisabeth Charlotta framstår som en skicklig och insatt hovkrönikör. Vid Gustav III:s hov glider verklighet samman med teater, föreställning, maskspel och illusioner.

På distans från hov och kungligheter skriver Årstafrun sin dagbok. En rättfram ton genomströmmar annotationerna som gjordes dagligen av Märta Helena Reenstierna, en kvinna i tröskelzonen mellan 1700- och 1800-talen. Årstadagboken är förvisso väl känd genom att den är utgiven i urval med förklarande noter och sammanfattningar, men Sjöblad öppnar nya perspektiv på vardagslivet på den lilla herrgården utanför Stock-

holm. Förf. påpekar att urvalet är styrt av utgivarnas (Sigurd Erixon, Arvid Stålhane och Sigurd Wallin) kulturhistoriska och etnologiska intresse. Det rika materialet är inte utnyttjat till fullo och skulle med en annan utgivare i dag ge en annorlunda bild av vardagslivet i Årsta. Sjöblad håller sig emellertid till den tryckta versionen, vol. 1 (1793–1812) och avstår från att göra en jämförande kritisk granskning.

Form och innehåll i Årstadagboken gör att den kan genrebetecknas som bondedagbok. Årscykeln, vädrets skiftningar, arbetet på gården utomhus och inomhus är centrala ämnen. Den robusta Årstafrun ägnar sig mer åt fakta än åt introspektion, självanalys eller religiösa tankar. Märta Helena Reenstierna beskriver vardagens ritualer i konkreta termer som ändock förmedlar ljud, färg och känslöstämningar bakom det torra koncisa berättandet.

Det är inte de stora händelserna uti i samhället som påverkar Årstafruns tillvaro. Den stora tragedi som drabbar henne är när ende kvarlevande sonen drunkar i Årstaviken, vilket hon beskriver ordknappt och effektivt. I familjegraven vilar redan sju av hennes barn.

Styrkan i Sjöblads analys är det nära porträttet av Märta Helena Reenstierna som skissas utifrån fragment och spår i texterna. Kännetecknande för Årstadagboken är just bristen på kommentarer till det egna jaget, inre och yttre utseende. Förf. lyckas på ett övertygande sätt fånga Årstafruns personlighet och bilden av en kärv kvinna med humor och skarpsinne träder fram.

Porträtten av de fyra dagboksskribenterna motsäger med kraft bilden av den passiva och eteriska kvinna, det sena 1700-talets ideal. Deras vittesbörd vittnar snarare om handlingskraft, oräddhet och självmedvetenhet. Christina Sjöblad har genomfört ett imponerande forskningsarbete med denna studie av kvinnors dagböcker och framför allt nyanserat föreställningar om högreståndskvinnor. Jag ser fram emot att förf. ska infria löftet om en fortsättning – dagboken under 1800-talet.

Angela Rundquist, *Djursholm*

Eva Helen Ulvros: *Kärlekens villkor. Tre kvinnoöden 1780–1880*. Historiska Media, Lund 1998. 269 s., ill. ISBN 91-88930-21-1.

Historikern Eva Helen Ulvros har i förlängningen av sin avhandling skrivit en i bästa mening god kulturhistorisk skildring, *Kärlekens villkor*, utgående från tre sydsvenska kvinnor och deras livsvillkor under perio-